

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Istorie și Filosofie

Catedra de Istorie Modernă

Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania

(1867-1918)

Rezumat al tezei de doctorat

Coordonator științific:

Prof. Dr. Sorin Mitu

Doctorand:

Hegedűs Nicoleta

Cluj-Napoca

2010

Cuprins

Introducere

Cap. I: Românii și maghiarii: imagini etnice în context comparativ

Imagini etnice – considerații teoretice

Imagine, reprezentare, stereotip etnic

Imagini etnice și geografii simbolice

Recurs la metodă

Imagini etnice la maghiari

Imaginea de sine a maghiarilor

Heteroimagini ale maghiarilor

Imagini etnice referitoare la maghiari

Imagini etnice la români

Imaginea de sine a românilor

Heteroimagini ale românilor

Imagini etnice referitoare la români

Cap. II: Imaginea maghiarilor în istoriografia românească din Transilvania

(1867-1918)

Maghiarii – de la origini până la trezirea conștiinței naționale

Originea maghiarilor

Întemeierea statului maghiar. Cucerirea Transilvaniei

Maghiarii sub dinastia arpadiană

Carol Robert și Ludovic cel Mare

Iancu de Hunedoara și Matia Corvin

Maghiarii între turci și Habsburgi

Maghiarii și „despoții luminați”

Societatea maghiară în secolele XVII – XVIII

Maghiarii la 1848-1849 – rebeli sau campioni ai luptei pentru independență?

Perioada prepașoptistă. Renaștere națională și dezvoltare culturală

Ideea de revoluție la maghiari

Și a venit „biciul lui Dumnezeu” asupra lor

Urmările revoluției

Maghiarii și dualismul

Preliminarii

Pactul dualist

Cap. III: Individualitatea maghiară

Maghiarul – portret fizic

Portret moral

Sistemul școlar maghiar și limba maghiară

Politica școlară a guvernelor maghiare

„Licean ... odinioară”

Cultura maghiară

Cultura maghiară – o cultură lipsită de originalitate?

Personalități culturale și interferențe culturale româno-maghiare

Imaginea economiei Ungariei

Realitățile social-economice ale statului ungar

Economia Ungariei – imagini negative și prezumții pesimiste

Imaginea Budapestei

Cap. IV: Maghiarul – om politic

Politica maghiară și naționalitățile

Ungaria – stat maghiar sau stat ungar?

Imaginea maghiarilor pe plan extern

Opoziția popor – elită

Pronosticuri pentru viitor

Concluzii, bibliografie

Cuvinte cheie: imagologie, imagine etnică, nobileme, specific național, stereotip, antidinasticism, șovinism, trufie, comparație, factori politici, dualism

Rezumat

Imaginile reciproce româno-maghiare ocupă un rol important în peisajul etnic transilvănean, ele fiind rodul unei conviețuiri îndelungate, supuse unor realități politico-istorice schimbătoare. Dualismul a constituit în istoria Transilvaniei o perioadă marcată de uniunea cu Ungaria, hotărâtă de dieta de la Cluj în 1865 și consfințită de încheierea pactului dualist. Pentru români, pierderea autonomiei Transilvaniei a fost percepută ca un dezastru politic, în contextul în care clasa politică maghiară și-a proclamat ca scop ultim transformarea Ungariei în stat național maghiar, iar naționalitățile nemaghiare din Ungaria își simțeau amenințată existența națională. Perioada 1867-1918 a cunoscut, de asemenea, consolidarea clasei politice românești din Transilvania, angajată în lupta pentru drepturi politice și naționale, pe fondul modernizării economice și al dezvoltării culturale. Acest cadru general își pune amprenta asupra unei imagini a maghiarului deja bine conturată anterior, realitățile politice modificate determinând eventual accentuarea anumitor trăsături.

Imagologia istorică are dezavantajul distanțării în timp față de atitudinile cercetate, istoricul, spre deosebire de sociolog, nu are posibilitatea aplicării unor chestionare directe subiecților anchetei, el trebuie să evedențieze aceste atitudini în urma cercetării izvoarelor scrise în primul rând, aparținând cu predilecție elitei. Imaginea astfel obținută este totuși una credibilă, întrucât intelectualul are un dublu rol în raport cu mentalitățile epocii, el ocupând în același timp atât funcția de modelator al mentalităților, cât și cea de expresie a acestora, de „purtător de cuvânt” al atitudinilor și sentimentelor colective în mijlocul cărora a trăit. De asemenea, el exprimă în scris sentimentele proprii, dar de multe ori și pe cele ale categoriei sociale căreia îi aparține, precum și cele ale poporului de rând, din mijlocul căruia provine și în numele căruia uneori vorbește.

Imaginea maghiarilor este prezentată așa cum reiese ea din scrierile cu caracter istoric și politic, din presă și alte publicații periodice, din manuale școlare, literatură, memorialistică, folclor și corespondență. Românii ardeleni exprimă în această varietate de izvoare scrise numeroase opinii și atitudini la adresa „modului de a fi” maghiar, la adresa specificului

național maghiar. Această imagine etnică include o serie de elemente, precum portretul fizic și moral al maghiarilor, cultura și limba maghiară, înclinații și talente specifice, dar și atitudini politice, „moșteniri” ale istoriei, capacități de gestionare economică. Prezentarea detaliată a acestei imagini a fost principalul nostru obiectiv. În completarea acestui demers, se impun și unele considerații privind factorii care au determinat conturarea imaginii, precum și plasarea acesteia în context comparativ.

Lucrarea este structurată pe patru capitole. Primul capitol încearcă să ofere un context imagologic în care să fie plasată imaginea maghiarilor, acest context al geografiilor simbolice și al imaginilor etnice reprezentând și un factor determinant al specificității imaginii maghiarilor la românii ardeleni.

Capitolul II prezintă imaginea maghiarilor în scrierile cu caracter istoric și în cele cu caracter politic, cu referiri și la istoria maghiarilor. Se surprinde aici specificul maghiar așa cum s-a conturat el în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat.

Al treilea capitol surprinde o serie de aspecte definiții ale caracterului etnic maghiar: portret fizic, portret moral, cultura și limba maghiară, capacitatea de gestiune economică, civilizația maghiară așa cum este ea reflectată de capitala țării. Talentul politic sau modul în care maghiarul înțelege exercitarea puterii politice sunt și ele aspecte ale specificului național. Dar având în vedere importanța deosebită a factorului politic în raporturile româno-maghiare, dar și în conturarea imaginii maghiarului, maghiarul ca om politic este descris într-un capitol de sine stătător. Acest ultim capitol surprinde imaginea statului ungar, a instituțiilor centrale ale statului, oferă o caracterizare a partidelor și ideologiilor politice, dar și a politicianului maghiar, prezentând și posibilele consecințe ale politicii maghiare, așa cum au fost ele prevăzute de către românii ardeleni.

Primul capitol al lucrării, intitulat *Români și maghiari: imagini etnice în context comparativ* include o serie de considerații metodologice, o prezentare a geografiilor simbolice și o trecere în revistă a unor imagini etnice ale românilor și maghiarilor, precum și a unora referitoare la români și maghiari. Toate acestea oferă un context imagologic în care putem plasa imaginea maghiarilor la românii ardeleni, pentru a obține o perspectivă comparativă. Analizând imaginea românilor și a maghiarilor la popoarele din vestul Europei, observăm o plasare ideologică a ambelor popoare în est, cu nuanțe mai mult sau mai puțin semnificative (în sensul că în unele cazuri maghiarii sunt plasați în Europa central-estică, iar românii în Balcani). Analizând imaginea românilor la maghiari, constatăm o semi-orientalizare a românilor, care sunt percepuți ca fiind inferiori maghiarilor din aproape toate punctele de vedere. Românii răspund, așadar, la o imagine deloc măgulitoare făurită de

maghiari la adresa lor. Iar imaginea pe care românii au alcătuit-o despre maghiari, prezintă similitudini cu imaginea maghiarilor la alte popoare nemaghiare din partea ungară a dublei monarhii. De asemenea, ea împrumută elemente din imaginea de sine maghiară, dar și din caracterizările formulate de germani la adresa maghiarilor.

Istoria maghiarilor, așa cum a fost ea surprinsă de scrierile cu caracter istoric și politic ale românilor ardeleni, a fost marcată de creșterea puterii aristocrației maghiare, care refuză să se supună regelui, descentralizarea politică fiind una dintre principalele cauze ale prăbușirii prestigiosului regat medieval al Sfântului Ștefan. Marea nobilime maghiară, lipsită de sentimentul responsabilităților politice și complăcută într-o viață de huzur, este vinovată pentru împărțirea Ungariei între turci și Habsburgi. Trufia și predilecția spre excese sunt trăsături definitorii pentru această nobilime, fiind legate de originea asiatică a maghiarilor. Aceste trăsături caracterizează nobilimea maghiară și la începutul secolului XX, dar ele nu sunt singurele „reminiscente istorice” ale specificului maghiar. Pentru memorialiștii români ai revoluției de la 1848, violențele comise de maghiari amintesc de barbaria poporului migrator care a luat în stăpânire Câmpia Pannoniei la sfârșitul secolului IX, dar și de presupusa origine hunică a maghiarilor. O dată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea asuprirea feudală a țaranului român de către moșierul maghiar se transformă în oprimarea românilor minoritari de către maghiarii deținători ai puterii politice. Iar „egoismul aristocratic” al nobilimii maghiare devine „egoism național”. Împletirea „egoismului național” cu disprețul față de naționalitățile nemaghiare conlocuitoare a dus la șovinism.

O altă trăsătură care i-a caracterizat pe maghiari încă din secolul al XVI-lea este antidinasticismul, lipsa de loialitate față de dinastia de Habsburg. Ceea ce maghiarii definesc ca luptă pentru libertate (inerentă unui popor liber „de la natură”), în ochii românilor ardeleni devine trădare, nesupunere în fața suveranului legitim, dovadă de ingratitude față de dinastia care i-a eliberat de turci și care a readus Ungaria printre statele de seamă ale Europei.

Printre „reminiscentele medievale” prezente în structura psihică a maghiarilor se numără și caracterul predestinat al unor meserii, nobilimea maghiară dedicându-se cu predilecție carierei politice, militare sau clericale, în timp ce domeniul economico-financiar și științele sunt în mod „ereditar” neglijate, ceea ce constituie, în viziunea românilor ardeleni, o cauză a înapoierii Ungariei în raport cu țările din vestul Europei.

Istoriografia românească din Transilvania, în timp ce afirmă cu convingere miturile naționale proprii (originea romană, întâietatea și continuitatea românilor în Transilvania etc.), încearcă să demonstreze, în spiritul politic militant care o caracterizează, lipsa de teme a

miturilor naționale maghiare, exprimând scepticismul la adresa legendelor privind cucerirea patriei de către maghiarii migratori, a „legăturii de sânge” dintre cei șapte conducători ai semințiilor maghiare, care stă la baza constituției maghiare și a întemeierii statului maghiar, pretenția maghiarilor de a fi fost în Evul Mediu apărători ai creștinătății în fața turcilor etc. Pentru români, revoluția maghiară din 1848-1849, considerată de maghiari drept punctul culminant al luptei lor pentru libertate, nu a fost altceva decât rebeliune, un grav act de nesupunere față de suveranul lor legitim.

Românii ardeleni scriu istoria Transilvaniei, acesta fiind contextul în care este prezentată istoria maghiarilor, accentul fiind pus pe acele evenimente care au avut repercusiuni și asupra evoluției Transilvaniei. Iar tonul descrierilor nu putea fi decât critic din cauza scopurilor politice care nu lipseau acestor scrieri. Cu toate acestea, nu lipsesc din istoria maghiarilor personalitățile apreciate pozitiv și de către românii ardeleni. Printre ele se numără regele Ștefan cel Sfânt, cel care i-a creștinat pe maghari și care a avut merite deosebite în centralizarea statului și organizarea lui pe baze solide. De asemenea, au existat nobili maghiari care au dat dovadă de vitejie deosebită în luptele cu turcii (de exemplu Zrinyi Miklós), dar și nobili care s-au remarcat la începutul secolului al XIX-lea printr-un patriotism cu adevărat admirabil și care au acționat din toate puterile pentru dezvoltarea națiunii maghiare (este cazul contelui Széchenyi István). Iar pentru perioada făuririi pactului dualist politicieni maghiari precum Deák și Eötvös au dat dovadă de înțelepciune politică, înțelegând că problema naționalităților nu poate fi rezolvată decât prin concesii rezonabile făcute de statul maghiar în favoarea acestora.

Portretul moral al maghiarilor s-a conturat de-a lungul a mai multor secole, dar caracteristicile asiatice precum vanitatea, inconsecvența, predilecția spre lux au rămas atribute ale maghiarului chiar și la începutul secolului XX. Trăsătura de caracter cel mai des atribuită maghiarilor de către românii ardeleni rămâne trufia, un atribut specific nobilimii, dar care este prezent uneori și în caracterizarea omului de rând. Nobilimea, ca protagonistă a vieții publice, este, de altfel, vizată cu predilecție în scrierile românilor ardeleni. Ea este în general caracterizată, pe lângă trufie, și prin moralitate îndoielnică, lipsă de responsabilitate, viață de huzur și risipă. Literatura prezintă tipul nobilului ruinat moral, fizic și financiar. Alte categorii ipostaziate literar sunt: funcționarul impertinent, militarul îngâmfat, intelectualul șovin, orășeanul trufaș și reticent față de români, omul simplu de la țară, mândru, dar jovial și ospitalier, femeia ușuratică din capitală, femeia virtuoaasă de la țară etc..

În ceea ce privește cultura și limba maghiară, aprecierile românilor ardeleni sunt puternic influențate de realitățile politice. În contextul în care maghiarii tind să justifice

politica de maghiarizare prin binefacerile unei culturi superioare asupra unor populații înapoiate, românii neagă uneori originalitatea culturii maghiare, iar de cele mai multe ori caracterul ei superior, punând sub semnul întrebării și valoarea produselor culturale maghiare. Pentru românii ardeleni, este ridicolă pretenția maghiarilor de a avea misiunea de a răspândi cultura occidentală în rândurile naționalităților nemaghiare din Ungaria, întrucât cultura maghiară, chiar dacă de-a lungul timpului a primit un caracter occidental și s-a dezvoltat într-un stil original, nu are o superioritate atât de mare, nici o putere de atracție atât de sigură pentru a fi capabilă să influențeze cultura naționalităților nemaghiare din Ungaria. Negarea valorilor culturale maghiare este uneori prezentă în scrierile românilor ardeleni, dar ea trebuie mereu pusă în legătură cu poziția politică de pe care scriu acești autori, militantismul politic fiind motivul pentru care, dintre toate aprecierile la adresa culturii maghiare, românii aleg să se pronunțe de acord cu cele autocritice maghiare (care trădează complexul inferiorității culturale) sau cu cele depreciative germane (care descriu cultura maghiară din perspectiva celor convingși de superioritatea culturii proprii).

Limba maghiară, ca limbă impusă cu forța românilor, cu toate că este cunoscută de mulți dintre ei, nu este o limbă apreciată pozitiv. Românii remarcă dificultatea învățării acestei limbi, care nu are muzicalitatea limbilor romanice, este o limbă care abundă în consoane și care amintește, în viziunea unor români, de originea barbară a maghiarilor. În contextul în care atât maghiarii cât și românii priveau limba ca element central al maghiarizării, limba maghiară era percepută ca un pericol la existența națională a românilor. De aceea, există scriitori români care exprimă prin intermediul personajelor literare create de ei, dezacordul față de însușirea limbii maghiare, pe care românii ar trebui să refuze să o învețe din principiu. Românii ardeleni accentuează în scrierile lor caracterul străin de tradiția românească atât al limbii maghiare, cât și al religiei calvine, socotită religie „maghiară”.

În ceea ce privește viața politică și oamenii politici, Deák Ferenc și Eötvös József sunt în discursul politic al românilor ardeleni, singurii bărbați de stat ai maghiarilor care au dat dovadă de liberalism adevărat în activitatea lor politică. Oamenii politici maghiari ai perioadei dualiste, mai ales începând cu guvernarea lui Tisza Kálmán (1875) se caracterizează în primul rând prin șovinismul de care dau dovadă în contextul urmăririi unei himere: transformarea statului multinațional și plurilingvistic Ungaria în stat național maghiar. Întregul sistem politic maghiar se caracterizează prin fals liberalism, fals parlamentarism și pseudo – constituționalism, întrucât regimul politic se bazează pe un vot cenșitar restrictiv care îi favorizează pe maghiari, prin urmare nu se poate vorbi de reprezentativitate reală, guvernele maghiare adoptă legi care încalcă drepturile

naționalităților, care sunt supuse maghiarizării. Carențele sistemului politic maghiar izvorăsc, în opinia românilor ardeleni, din frica maghiarilor de a pierde supremația politică în Ungaria, ceea ce ar echivala, după cum formulase deja contele Széchenyi în perioada prepașoptistă, cu sfârșitul națiunii maghiare, în contextul inferiorității numerice a maghiarilor și a statutului lor de popor fără „rudonii” în Europa. Talentul politic, unul dintre clișeele des vehiculate la adresa maghiarilor, este pus sub semnul întrebării de către o serie de intelectuali români ardeleni, cea mai evidentă dovadă pentru infirmarea acestui talent fiind, desigur, politica de maghiarizare a naționalităților nemaghiare din Ungaria, maghiarii nefiind în stare să sesizeze marele pericol care planează chiar asupra integrității teritoriale a Austro-Ungariei din această cauză.

Politica guvernelor maghiare față de naționalități și relațiile maghiarilor cu împăratul-rege sunt aspecte ale vieții politice care stârnesc cele mai multe comentarii din partea românilor ardeleni, iar trăsăturile principale atribuite maghiarilor în aceste contexte sunt șovinismul și antidinasticismul, două atribute care caracterizează nu numai clasa politică, ci în general întreaga societate maghiară. Desigur, nu trebuie trecut cu vederea faptul că o serie de autori români țin să facă o diferențiere între elită și oamenii de rând atunci când vorbesc despre șovinism, precizând că în satele mixte, românii și maghiarii trăiesc în general în bună înțelegere. Iar dacă disprețul față de români este detectabil uneori și la maghiarul de rând, acest lucru se datorează în exclusivitate agitațiilor elitei, care pervertește uneori poporul bun și blând de la natură.

În portretul maghiarului, așa cum a fost el creionat de către românii ardeleni, predomină trăsăturile negative, dar nu lipsesc și anumite calități: jovialitatea, ospitalitatea, simțul politic, patriotismul.

Imaginea maghiarilor la românii ardeleni în perioada dualistă, ca rod al unor aprecieri prin excelență subiective și stereotipizante, este una complexă, însumând o serie de elemente menite să definească „specificul național maghiar”, așa cum este el receptat la nivel afectiv de către români. Această imagine este influențată de o serie de factori (politici, sociali, culturali etc.) prin care se explică particularitățile sale. Românii ardeleni îi caracterizează pe maghiari din perspectiva unei naționalități conlocuitoare în Transilvania, a unei minorități etnice care se simte defavorizată politic în statul guvernat de maghiari și care poartă în sine o tradiție istorică marcată de conștiința asupririi constante din partea maghiarilor. Realitățile politice determină și statutul economic și social inferior resimțit de români, critica la adresa maghiarilor fiind elaborată din perspectiva celor cărora li se refuză egalitatea șanselor de afirmare.

Imaginea maghiarului la românii ardeleni în perioada dualistă este una puternic influențată politic. Aceasta este cauza pentru care românii accentuează latura negativă a acestei imagini. Dar, dincolo de divergențele politice, conviețuirea între români și maghiari în Transilvania a fost una în general pașnică, șovinismul manifestându-se, de cele mai multe ori, doar la nivel de discurs.

Bibliografie

Izvoare primare

I. Scrieri cu caracter istoric și politic

1. Dr. Ajtay József, *A magyarság fejlődése az utolsó kétszáz év alatt*, Budapest, Az Országos Szövetség Könyvtára, 1905.
2. Bunea, Augustin, *Încercare de istoria românilor până la 1382*, București, 1912.
3. Idem, *Stăpânii Țării Oltului*, București, 1910.
4. Idem, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Blaj, 1906.
5. Idem, *Amintirea lui Timotei Cipariu. Panegiric*, Blaj, 1905.
6. Bălan, Iosif, *Iancu de Hunyad. Cercetare istorică*, Caransebeș, 1897.
7. Barițiu, George, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, Sibiu, 1889 (vol. I); 1890 (vol.II); 1891 (vol.III).
8. Idem, *Studii și articole*, Sibiu, 1912.
9. Idem, *Az erdélyi oláh nemzetről szóló törvényczikkek az unióval szemben és ezekről értekezlet egy magyar és egy oláh köszt*, Brassó, 1861.
10. Idem, *Ioan Corvin de Hunedoara, originea, genealogia, faptele sale imortale, în Transilvania. Foaia Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Brașov, anIV, 1873.
11. Babeș, Emil, *Diagnoza. Studii asupra situațiunii politice a românilor din Ungaria*, Budapesta, 1910.
12. Brote, Eugen, *Un memoriu politic. Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895.
13. Cristea, Nicolae, *La țintă. Meditațiune politică*, Sibiu, 1895.
14. Ciato, Aurel, *Cronici politice*, Blaj, 1908.
15. Idem, *Note și reflexiuni la situația politică a românilor din regatul Ungar*, Sibiu, 1905.
16. Drăghiciu, Meteliu, *Istoria Ungariei în compendiu*, Timișoara, 1871.
17. Diaconovich, Constantin, *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1898.
18. Goga, Octavian, *Naționalism dezrobitor. Permanența ideii naționale*, Buc., Ed. Albatros, 1998.
19. Idem, ... *aceeași luptă: Budapesta-București*, Cluj-Napoca, Casa de Editură Sedan,

- 1997.
20. Lupaș, Ioan, *Contele Ștefan Széchenyi și politica de maghiarizare*, Sibiu, 1910.
 21. Idem, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni 1780-1792*, în *Analele Academiei Române*, Seria II, tom XXXVII, București, 1915.
 22. Idem, *Történeti párhuzamok. Felelet Jancsó Benedek úr „Politikai Hullámaira”*, Budapest, 1907.
 23. Idem, *Temeliile traiului nostru*, Sibiu, 1912.
 24. Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.
 25. Mangra, Vasile, *Magyarok és Románok*, Nagyszeben, 1918.
 26. Marțian, Iulian, *Despre numele Ardealului*, Bistrița, 1906.
 27. Moldován, Gergely, *Magyarok, Románok*, Kolozsvár, 1894.
 28. Micu Moldovan, Ioan, *Spicuire în istoria bisericească a românilor*, Blaj, 1873.
 29. Papiu Ilarian, Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom I-II, Viena, 1852.
 30. Păcățian, T. V., *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, 1902, vol. I.
 31. Pop, Nicolae, *Schiță din istoria Brașovului cu specială considerare la români*, Brașov, 1883.
 32. Popescu, Nicolau, *Tractat istoric asupra originii, continuității și petrecerii românilor în Dacia lui Traian până la anul 1300*, Blaj, 1879.
 33. Popovici, A. C., *Naționalism și democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, București, Ed. Minerva, 1910.
 34. Idem, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, București, 1939.
 35. Russu-Șirianu, Ioan, *Politica noastră tradițională*, Arad, 1903.
 36. Slavici, Ioan, *Studii asupra maghiarilor*, în *Convorbiri literare*, Iași, 1871-1872, pp.153-159, 210-216, 222-231, 239-243, 265-271, 292-295, 299-308, 339-344, 353-357, 367-375, 387-395.
 37. Idem, *Ardealul. Studiu istoric*, în *Opere*, vol. XIII, București, Ed. Minerva, 1984.
 38. Idem, *Românii din Regatul Ungar și politica maghiară*, București, 1892.

II. Memorialistică

39. Bocșan, Nicolae, Leu, Valeriu, *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988.
40. Idem, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2000.
41. Bocșan, Nicolae, Gräf, Rudolf, *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2003.
42. Braniște, Valeriu, *Amintiri din închisoare. Însemnări contimporane și autobiografice*, București, Ed. Tritonic, 2002.
43. Cipariu, Timotei, *Jurnal*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1972.
44. Cristea, Nicolae, *File de memorialistică. Jurnal*, Sibiu, Casa de Presă și Editură Tribuna, 1998.
45. Maior, Liviu, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, București, Ed. Sincron, 1983
46. Mișu, Ioan, *O scurtă privire retrospectivă asupra trecutului meu scrisă de mine*

însumi, Sibiu, 1911.

47. Pop-Reteganul, Ioan, *Amințirile unui școlar de altădată*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2006
48. Pușcariu, Sextil, *Memorii*, București, Ed. Minerva, 1978
49. Slavici, Ioan, *Lumea prin care am trecut. Memorialistică. Publicistică*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004.
50. Vulcan, Iosif, *Însemnări de călătorie* (ediție îngrijită și note de Lucian Drîmba), București, Ed. Minerva, 1994.

III. Manuale

51. Boiu, Zacharia, *Elemente de istoria patriotică și universală pentru școalele populare române greco-orientale*, Sibiu, 1869.
52. Idem, *Elemente de geografie pentru școalele populare române greco-orientale*, Sibiu, 1869.
53. Idem, *Carte de citire pentru școalele populare române*, Sibiu, 1871.
54. Dariu, Ioan, *Istoria Patriei și elemente de istoria universală*, Brașov, 1906.
55. Idem, *Geografia patriei și elemente din geografie universală pentru școalele primare*, Brașov, 1912.
56. Goldiș, Vasile, *Istoria Ungariei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru școalele populare*, Brașov, 1899.
57. Idem, *Geografia pentru școalele populare*, Brașov, 1900.
58. *Istoria Ungariei pentru școalele populare*, Blaj, 1878.
59. Mangold, Ludovic, *Istoria Ungariei pentru clasele secundare inferioare, școalele pedagogice și civile* (traducere de Vasile Goldiș), Brașov, 1890.
60. Micu Moldovan, Ioan, *Istoria Patriei pentru școalele populare române din Ardeal*, Blaj, 1875.
61. Moldovan, Silvestru, *Istoria Ungariei în legătură cu istoria universală pentru școalele populare*, Brașov, 1887.
62. Pop, Nicolau, *Istoria Ungariei și elemente din istoria generală pentru școalele populare*, Brașov, 1897.
63. Idem, *Geografia Ungariei și elemente din geografie generală pentru școalele populare*, Brașov, 1897.
64. Idem, *Geografia pentru școalele populare primare cu limba de propunere română*, Brașov, 1911.
65. Popa, Georgiu, *Istoria universală, ales istoria națiunii românești și a regatului Ungaria pentru școala poporală*, Arad, 1879.

IV. Corespondență

66. Braniște, Valeriu, *Scrisori din închisoare (Seghedin, 1918)*, Reșița, Ed. Banatica, 1996
67. Goga, Octavian, *Corespondență primită*, vol. I (1900-1918), Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2003.
68. Iosif, Șt. O., Anghel, Dimitrie, Negru, Natalia, Sadoveanu, M., Iorga, N., Sandu-Aldea, C., Cioflec, Virgil, Chendi, Ilarie, *Corespondență* (Ediție îngrijită, Note și Cuvânt înainte de Horia Oprescu), București, Editura pentru Literatură, 1969.

69. Mangra, Vasile, *Corespondență*, vol. II, (Ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.
70. Pascu, Ștefan, Pervain Iosif, *George Bariț și contemporanii săi*, vol. II, București, Ed. Minerva, 1975.
71. Dr. Rațiu, Ioan, Rațiu, Emilia, *Corespondență II – scrisori primite, 1896-1919*, Trustul de Presă RH Printing & Publishing, 2002.

V. Literatură

72. Agârbicenu, Ion, *De la sate*, Sibiu, Ed. „Asociațiunii”, 1914.
73. Idem, *Licean ... odinioară*, Craiova, Scrisul Românesc, 1994.
74. Idem, *Arhanghelii*, București, Ed. 100+1 GRAMAR, 1998.
75. Alexi, Teochar, *Curca* (comedie în 1 act), Brașov, 1892.
76. Idem, *Domnul de Ghiavahazi, Măria Sa*, Brașov, 1888.
77. Idem, *Ciarda albă*, în „Noua Bibliotecă Română. Colecțiune de romane și romanuri”, Brașov, 1881, pp. 87-122.
78. Coșbuc, George, *Opere alese*, vol. II, București, Ed. Minerva, 1972.
79. Goga, Octavian, *Ardealul n-are Dumnezeu*, Timișoara, Ed. Helicon, 1995.
80. Rebreanu, Liviu, *Nuvele*, București, Ed. Literară „Casa Școalelor”, 1921.
81. Idem, *Pădurea spânzuraților*, București, Ed. Eminescu, 1983.
82. Slavici, Ioan, *Moara cu noroc. Pădureanca și alte nuvele*, București, Ed. Art, 2006.
83. Idem, *Opere*, vol. III, București, Ed. Minerva, 1984.
84. Idem, *Nuvele*, vol. I, București, Ed. Socecu&COMP, 1892.

VI. Folclor

85. Florea Marian, Simion, *Poezii populare despre Avram Iancu*, Suceava, 1900.
86. Micu Moldovan, Ioan, *Povești populare din Transilvania culese prin elevii școlilor din Blaj (1863-1878)*, București, Ed. Minerva, 1987.
87. Pop, Dumitru, *Folclor românesc din Crișana și Banat de la începutul secolului XX*, Baia Mare, Ed. Umbria, 1998.
88. Vuia, Romulus, *Folclor românesc din Transilvania și Moldova*, București, Ed. „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 2005.

VII. Publicații periodice

Presă

89. *Drapelul (1901-1915)*, Lugoj
90. *Dreptatea (1894-1897)*, Timișoara.
91. *Gazeta Transilvaniei (1867-1915)*, Brașov
92. *Gura Satului (1871-1879)*, Arad
93. *Telegraful Român (1867-1918)*, Sibiu
94. *Tribuna (1884-1903)*, Sibiu
95. *Tribuna Poporului (1900-1903)*, Arad
96. *Tribuna (1903-1912)*, Arad
97. *Ungaria (1907-1909)*, Cluj

Calendare

98. *Calendariu*, 1884, Sibiu, Tipografia arhidiecezană
99. *Calendarul „Asociațiunii” pe anul de la Christos 1912*, Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1911
100. *Calendarul „Asociațiunii” pe anul dela Christos 1913*, Sibiu, Ed. „Asociațiunii”, 1912
101. *Calendarul „Aurorei” pe anul comun 1902 cu ilustrațiuni*, Gherla, Editura tipografiei „Aurora” A. Todoran, 1901.
102. *Calendariu pe anul dela Christosu 1890*, Arad, Editura Tipografiei Diecezei Gr. Or. Române a Aradului, 1889
103. *Calendarul pe anul de la Hristos 1907*, Arad, Editura și tiparul tipografiei diecezane greco-orientale române, 1906
104. *Calendar pe anul dela Hristos 1910*, Arad, Editura și tiparul tipografiei diecezane greco-orientale române, 1909
105. *Calendariul românului pe anul comun 1896*, Caransebeș, Editura și tiparul tipografiei și librăriei diecezane, 1895
106. *Calendariul românului pe anul comun dela Christos 1902*, Caransebeș, Editura și tiparul tipografiei și librăriei diecesane, 1901.

VIII. Literatură de specialitate

107. Andraș, Carmen, *România și imaginile ei în literatura de călătorie britanică. Un spațiu de frontieră culturală*, Cluj-Napoca, Dacia, 2003.

108. Aslam, Constantin, *Palimpsestul identității românești. Reflecții asupra fundamentelor culturale ale filosofiei*, București, Ed. Crater, 2000.
109. Babits Mihály, „A magyar jellemről”, în *Mi a magyar?*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1939, pp. 37-86.
110. Bérenger, Jean, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, Buc., Ed. Teora, 2000.
111. Bibó, István, Szűcs, Jenő, *Între Orient și Răsărit*, București, Ed. Kriterion, 2000.
112. Boia, Lucian, *Evoluția istoriografiei române*, Buc., 1976.
113. Idem, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed. Humanitas, 1997.
114. Bracewell, Wendy, „East Looks West: East European travel Writing on Europe (1600-2000)”, în N. Bocșan, I. Bolovan (coord.), *Călători români în Occident*, Cluj-Napoca, 2005.
115. Carrier, James G. (ed.), *Occidentalism. Images of the West*, Oxford, Clarendon Press, 1995.
116. Chelcea, Septimiu, „Imaginea de sine a românilor”, în *Revista de psihologie*, București, Ed. Academiei Române, tom 37, 1-2, 1991, pp. 25-30.
117. Idem, *Personalitate și societate în tranziție. Studii de psihologie socială*, București, Societatea Știință & Tehnică S.A., 1994.
118. Chiorean, Ioan, *Mișcarea națională românească din Austro-Ungaria(1867-1918)*, Târgu Mureș, 2000.
119. Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, Buc., Ed. Minerva, 1972.
120. Csernus, Sandar, „Ungaria, meterez al creștinătății: nașterea și înflorirea ideii unei misiuni colective”, în Chantal Delsol, Michel Maslowski, Joanna Nowicki (coord.), *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, pp. 103-117.
121. Delsol, Chantal, Maslowski, M, Nowicki, J.,(coord.), *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, Chișinău, Ed. Cartier, 2003.
122. Dușu, Alexandru, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, Ed. Meridiane, 1986.
123. Eckhardt Sándor, „A magyarság külföldi arcképe”, în *Mi a magyar?*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1939, pp. 87-135.
124. Engel, Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2006.
125. *Francia Tűkőr. Válogatás a 19. század magyar vonatkozású francia irodalmából*, Budapest, Magvető Kiadó, 1987.
126. Gavreliuc, Alin, *Mentalitate și societate. Cartografii ale imaginarului identitar din Banatul contemporan*, Timișoara, Ed. Universității de Vest, 2003.
127. Idem, *O călătorie alături de „celălalt”*. *Studii de psihologie socială*, Timișoara, Ed. Universității de Vest, 2002, p. 124.
128. Gáll Ernő, *A nacionalizmus szineváltozásai*, Nagyvárad, Literator Könyvkiadó, 1994
129. Idem, *Nemzetiség, erkölcs, értelmiség*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1978.
130. Hanák Péter, *A Kert és a Műhely*, Budapest, Gondolat, 1988.
131. Heitmann, Klaus, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775-1918-un studiu imagologic*, București, Ed. Univers, 1995.
132. Idem, *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, București, Ed. Fundației Culturale române, 1996.
133. Hitchins, Keith, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, București, Ed. Enciclopedică, 2000.

134. Hîncu, Dumitru, „Noi” și germanii „noștri” 1800-1914. *Un studiu imagologic urmat de tablouri dintr-o lume care a fost*, București, Ed. Univers, 1998.
135. Huntington, Samuel P., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Oradea, Ed. Antet, 1998.
136. Iacob, Gh., Iacob, L., *Modernizare-europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, Iași, Ed. Univ. „Al. I. Cuza”, 1995, vol. II (*Percepție, trăire, identitate etnică-Luminița Iacob*).
137. Iacob, Luminița, *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, Iași, Polirom, 2003.
138. Jeszenszki, Géza, *Az elveszett presztizs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894 – 1918)*, Budapest, Magvető, 1986.
139. Johnston, William M., *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1848-1938*, Iași, Polirom, 2000.
140. Joó, Tibor, *Vallomások a magyarságról. A magyar önismeret breviáriuma*, Pro Hungaris Könyvek, 1991.
141. Judt, Tony, *Europa iluziilor*, Iași, Polirom, 2000.
142. Keyserling, Hermann, *Analiza spectrală a Europei*, Iași, Institutul European, 1993.
143. Kiss, Csaba G., *Europa Centrală, națiuni, minorități. Studii, eseuri, articole*, Budapest-București, Pesti Szalon-Kriterion, 1993.
144. Kolarz, Walter, *Mituri și realități în Europa de Est*, Iași, Polirom, 2003.
145. Köpeczi, Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995.
146. Kunish, Richard, *București și Stambul. Schițe din Ungaria, România și Turcia*, București, Ed. Saeculum I. O., 2000.
147. Lascu, Gheorghe, *Imaginea Franței la românii din Transilvania până în anul 1918*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2000.
148. Leclerc, Gérard, *Mondializarea culturală. Civilizațiile puse la încercare*, Chișinău, Ed. Știința, 2003.
149. Lendvai, Paul, *Ungurii: timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, București, Ed. Humanitas, 2007.
150. Le Rider, Jacques, *Mitteleuropa*, Iași, Polirom, 1997.
151. Leszek, Hensel, „Mitul sarmat și mitul scit: o încercare de comparație”, în Chantal Delsol, Michel Maslowski, Joanna Nowicki (coord.), *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, Chișinău, Ed. Cartier, 2003, pp. 46-55.
152. Magris, Claudio, *Danubius*, București, Ed. Univers, 1994.
153. Maior, Liviu, *Mișcarea națională românească din Transilvania (1900-1914)*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1986.
154. Idem, *1848-1849: români și unguri în revoluție*, București, Ed. Enciclopedică, 1998.
155. Mândruț, Stelian, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților PNR din Transilvania între anii 1905-1910*, Oradea, Fundația culturală „Cele trei Crișuri”, 1995
156. Mitu, Melinda, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2000.
157. Mitu, Melinda, Mitu, Sorin, *Românii văzuți de maghiari. Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Ed. Fundației pentru Studii Europene, 1998.
158. Mitu, Sorin, De la „Imaginea Celuilalt” la geografiile simbolice: trasee metodologice, în Nicoae Boșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară (coord.), *Identitate și alteritate 3. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2002.

159. Idem, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Humanitas, 1997
160. Idem, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2000.
161. Idem, „Preliminarii metodologice pentru o istorie a imaginilor reciproce româno-maghiare”, în *Caiete de antropologie istorică*, an I, nr1, ian.-iun. 2002, pp. 37-44.
162. Nicoară, Simona, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002.
163. Nicoară, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2001.
164. Nurdin, Jean, „Images de la France en Allemagne”, în *Ethnopsychologie. Revue de psychologie des peuples*, 1971 (26), nr. 4, pp. 389-414.
165. Oișteanu, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu imagologic în context est-central european*, București, Ed. Humanitas, 2004.
166. Pál, Judit, *O legendă a istoriei: problema originii hunice a secuilor*, în Sorin Mitu, Florin Gogâltan (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*, Cluj-Napoca, Asociația istoricilor din Transilvania și Banat, 1994, pp. 97-103.
167. Rákos, Péter, *Nemzeti jelleg-a miénk és a másoké. Öncsalódások és előítéletek mint történelemformáló tényezők*, Pozsony, Kalligram, 2000.
168. Romcsics Ignác, *Nemzet, nemzetiség és állam. Kelet-Közép és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2004
169. Said, Edward W., *Occidentalism. Concepțiile occidentale despre Orient*, Timișoara, Ed. Amarcord, 2001.
170. Schorske, Carl E., *Viena-fin-de siècle. Politică și cultură*, Iași, Polirom, 1998.
171. Smith, Anthony, *Naționalism și modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și naționalism*, Chișinău, Ed. Epigraf, 2002.
172. Steins, Martin, „Images de l'Allemagne en France”, în *Ethnopsychologie. Revue de psychologie des peuples*, 1971 (26), nr. 4, pp. 373-388.
173. Teodor, Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiue în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2003.
174. Teodor, Pompiliu, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002.
175. Todorova, Maria, *Balcanii și balcanismul*, București, Humanitas, 2000.
176. Vermes Gábor, *Tisza István*, Budapest, Századvég Kiadó, 1994.
177. Weidlein, Johann, *Imaginea germanului în literatura maghiară. Das Bild des Deutschen in der ungarischen Literatur*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 2002.
178. Wolff, Larry, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în epoca luminilor*, București, Humanitas, 2000.
179. Zub, Alexandru (coord.), *Identitate și alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, Ed. Univ. „Al. I. Cuza”, 1996.
180. Zub, Alexandru, *În orizontul istoriei*, Iași, Institutul European, 1994.